

## ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ РИНКУ ПЛОДІВ В УКРАЇНІ FORMATION OF THE MODERN FRUITS MARKET MODEL IN UKRAINE

*Досліджено еволюцію вітчизняного ринку плодів у розподілі на три історико-економічні етапи. Окреслено роль держави в його формуванні та розроблено ефективну модель функціонування. Встановлено, що сучасний плодовий ринок вільний за кількісним критерієм, біполяризований за якісним та належить до ринку покупця за маркетинговою класифікацією. Він є агрегативним, оскільки першочергово на ринки свіжих плодів і плодопереробної продукції.*

**Ключові слова:** ринок, еволюція, історико-економічні етапи, модель, критерії, плоди.

*Исследована эволюция отечественного рынка плодов в распределении на три историко-экономические этапа. Определена роль государства в его формировании и разработана эффективная модель функционирования. Установлено, что современный плодовый рынок свободный по количественному критерию, биполяризованный по качественному и принад-*

*лежит к рынку покупателя по маркетинговой классификации. Он агрегативный, поскольку разграничивается на субрынки низших уровней, в первую очередь на рынки свежих плодов и плодопереработанной продукции.*

**Ключевые слова:** рынок, эволюция, историко-экономические этапы, модель, критерии, плоды.

*The author has studied the evolution of the inland fruits market dividing it into three historical and economic stages outlined the state role in its formation and elaborated the effective model of its functioning. The modern fruits market has appeared to be free according to the quantitative criterion, bipolarized according to the qualitative one and is buyers' market under the marketing classification as well as aggregative since it is delimited into submarkets of lower levels, first of all, into markets of fresh fruits and fruits processing products.*

**Key words:** market, evolution, historical and economic stages, model, criteria, fruits.

УДК 339.13.017: 634.1.076

**Сало І.А.**

д.е.н., с.н.с., вчений секретар  
Інститут садівництва  
Національної академії аграрних наук  
України

**Постановка проблеми.** Після проголошення України незалежною державою та становлення її на шлях ринкової економіки увага багатьох учених зосередилася на вивченні проблем формування, функціонування та розвитку продовольчого ринку та ринків окремих продуктів харчування, зокрема, плодів. Важливість цих досліджень перш за все обумовлюється низьким рівнем забезпечення потреб населення плодовою продукцією через звуження пропозиції промислового сектору, низький платоспроможний попит та нерозвинену інфраструктуру ринку. Майже поза увагою залишився історичний досвід розвитку ринкових відносин у садівництві часів капіталізму Російської імперії та Нової економічної політики уряду Радянської влади. На нашу думку, є необхідність розглянути проблеми розвитку вітчизняного ринку плодів минулого та сьогодення та розробити його ефективну модель. Адже, як переконає досвід, без минулого немає майбутнього, що особливо важливо враховувати до уваги у питаннях становлення будь-якого типу економіки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Про розвиток садівництва, виникнення та поширення промислової торгівлі плодами в окремих регіонах України, зокрема, в Криму, на півдні та Поділлі, де намітилася певна спеціалізація у вирощуванні окремих культур і сортів йдеться у наукових працях вчених минулого століття та сучасності Л.П. Смирненка, П.Г. Шитта, Д.Ф. Чухна, В.В. Юрчишина, О.М. Шестопаля, П.Ф. Дуброви, В.А. Колесникова, В.А. Рульєва та ін. Однак, залишається достатньо актуальним питання розвитку вітчизняного ринку плодів у різні історичні віхи з точки зору взаємозв'язку минулого та сучасності.

**Постановка завдання.** Метою досліджень є розкриття особливостей еволюції вітчизняного ринку плодів к. XIX – п. XXI ст. та розробити його ефективну модель.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Вітчизняний ринок плодів є агрегативним (рис. 1). Першочергово він розподіляється на ринки свіжих плодів та плодопереробної продукції, далі, відповідно, на ринок свіжих плодів раннього, середнього, пізнього строків досягання та напівфабрикатів (продукція, що потребує додаткової обробки), консервованих, заморожених, асептичних і сушених, а надалі розмежовується на субринки нижчих рівнів.

Ринок плодів складається з окремих ринків за їх видами (зерняткових, кісточкових, горіхів, об'єктивно-необхідного імпорту – цитрусових, бананів тощо), характеризується сукупністю економічних взаємовідносин у системі «виробництво → реалізація → споживання» на рівні країни. Зрозуміло, що для дослідження тієї чи іншої ринкової ситуації до уваги приймаються та узагальнюються також і мікрорівневі явища та процеси, які впливають на формування цього ринку. Його ефективно функціонування необхідне з точки зору реалізації у достатній мірі економічних інтересів операторів, прискореного розвитку виробництва відповідної структури, забезпечення економічної та соціальної рівноваги в суспільстві. Основним оператором цивілізованого плодового ринку виступає споживач, фундаментом – інфраструктура, за допомогою якої здійснюються функціонування та поєднання ринкових відносин сукупністю підприємств та організацій різних організаційно-правових форм. До основних функцій належать доведення продукції від виробника до споживача

та забезпечення зворотного зв'язку між ними, акумуляція вільних грошових коштів та їх перерозподіл у межах садівництва чи між іншими галузями.

Для виявлення і упорядкування даних щодо розвитку вітчизняного ринку плодів необхідно синтезувати модель трьох переваг історичних систем. Для цього ринок плодів слід розподілити з урахуванням історичних етапів його еволюційного розвитку [1, с. 341-345]:

- кінець XIX ст. – початок XX ст.;
- часи Радянської влади;
- кінець XX ст. – початок XXI ст.

Модель відображає будову ринку плодів. За кількісним критерієм ринок свіжих плодів визнається вільним або регульованим залежно від кількості товаровиробників та ступеня державного втручання у його функціонування за допомогою спеціальних заходів економічного та адміністративного характеру. За якісним – біполяризованим чи поліцентричним залежно від взаємовідносин операторів ринку у процесі руху плодів від виробників до споживачів. За маркетинговою класифікацією – ринком продавця чи покупця залежно від їх впливу на формування попиту та пропозиції.

Так, на першому етапі розвитку ринок плодів вільний за кількісним критерієм, біполяризований за якісним та належить до ринку продавця за

маркетинговою класифікацією. Вітчизняний ринок плодів кінця XIX ст. – початку XX ст. має наступну характеристику:

- підтримка державою розвитку виробництва та торгівлі плодами особливо на території поруч з великими містами;
- проблеми земельних відносин – вимушеність збіднілого селянства працювати на общину, а пізніше на великих власників землі;
- територіальна розосередженість виробництва;
- нестабільність і обмеженість пропозиції на ринку;
- надмірна різноманітність асортименту, невідповідного потребам виробництва та споживання;
- обмеженість видової структури пропозиції (здебільшого яблука, груші, сливи);
- товарне виробництво зосереджене переважно в поміщицьких господарствах та заможних селян, а в збіднілих селянських господарствах – натуральне виробництво плодів кісточкових культур;
- важливе місце у торгівлі маклерів-посередників між виробниками та торговцями;
- недостатній розвиток переробки для забезпечення гарантії реалізації товаровиробниками плодів та забезпечення потреб споживачів;
- значне міжрегіональне та посезонне коливання цін;



Рис. 1. Агрегативний ринок плодів в Україні

Джерело: розроблено за результатами досліджень автора

– суттєве перевищення роздрібних цін над закупівельними;

– поступовий розвиток розсадництва та формування ефективного до природних умов країни сортименту на базі вітчизняних та іноземних сортів;

– обмеженість маркетингових досліджень, вивчення кон'юнктури ринку.

На другому етапі ринок плодів відрізняється будовою від першого за кількісним критерієм – він є регульований. Його характеристика наступна:

*Період НЕПу 1922-1928 рр.:*

– значна державна підтримка розвитку садівництва, створення «Плодоспілки»;

– передача землі у власність селянам та розширення виробництва плодів підсобними господарствами;

– введення нової грошової одиниці – червонця;

– вільне ціноутворення;

– розвиток кооперативів та виділення їм кредитів;

– створення Всеукраїнської кооперативної спілки;

– створення тресту «Укрсадовинтрест», основним завданням якого було розвиток садівництва в радгоспах та розширення розсадників;

– розвиток наукових досліджень в садівництві, створення Всесоюзного дослідного інституту плодового і ягідного господарства (нині Інститут садівництва НААН).

*Після колективізації 1928-1937 рр.*

– ліквідація приватної власності на землю;

– поширення колгоспів та з часом радгоспів, зосередження в них основного виробництва плодів;

– індустріалізація і послаблення ролі галузі сільського господарства, в т.ч. садівництва;

– розширення виробництва, як правило, екстенсивним шляхом за рахунок збільшення площ сільськогосподарських угідь;

– проблема сезонності використання робочої сили;

– розширення державних заготівель плодової продукції;

– відсутність конкуренції між товаровиробниками, формування низької економічної мотивації підвищення продуктивності праці;

– державне регулювання цін, проблема еквівалентності обміну;

– значні державні капіталовкладення в галузь садівництва з ціллю уникнення збитковості через надто низькі ціни реалізації порівняно з витратами виробництва;

– у 70-80-х рр. незначний поступ селянських господарств у зв'язку з низьким рівнем оплати праці в галузях сільського господарства;

– розбудова плодосховищ та переробних підприємств;

– практично нерозвинена зовнішня торгівля і відсутня участь у міжнародному поділі праці;

– ігнорування товарного виробництва та ринкових законів;

– створення спеціалізованих міжгалузевих систем – Головлітоплодінпрому УРСР та Міністерства плодоовочевого господарства УРСР;

– на кінець 90-х років неспроможність держави через великий дефіцит бюджету надалі безповоротно фінансувати садівницькі господарства;

– значний фізичний і моральний знос техніки та обладнання для вирощування та переробки плодів у садівницьких підприємствах.

На третьому етапі сучасний ринок плодів кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. у будові відрізняється від першого за маркетинговою класифікацією – він є ринком покупця. Для нього притаманні ознаки:

– практично відсутнє державне регулювання галузі садівництва та підтримка розвитку ринку плодів;

– розбудова ринкової економіки, прагнення перебудувати стихійний ринковий механізм на економічний механізм організованого, регульованого ринку;

– руйнація промислового виробництва плодів та зосередження основної маси в господарствах населення;

– створення замість попередніх управлінських структур розвитку промислового садівництва концерну «Укрсадвинпром»;

– максимальна лібералізація цін, що зумовило порушення міжгалузевих та внутрішньогосподарських пропорцій, диспаритет цін, збитковість промислового сектору;

– значне міжрегіональне та сезонне коливання цін;

– незадовільна цінова ситуація – ціни надто низькі для ефективного функціонування та розширеного відтворення для садівницьких підприємств і зависокі для споживачів через їх низьку купівельну спроможність;

– дефіцит фінансових і матеріально-технічних ресурсів, що посилює міжгалузеву конкуренцію за інвестиційні ресурси;

– приватна власність селян на землю;

– нерозвинена інфраструктура ринку;

– розвиток посередницьких (комерційних) структур, ціллю яких є збагачення через перепродаж продукції, а не функціонування як допоміжної обслуговуючої ланки для ефективного збуту плодів садівницькими підприємствами;

– неефективність або відсутність збутової політики в агроформуваннях та погіршення їх фінансового стану;

– відсутність чіткої фінансово-кредитної політики, спрямованої на розширення промислового виробництва плодів;

– розширення імпорتنих поставок плодів, особливо зі зниженням імпорتنих тарифів після вступу до СОТ;

– незначні щорічні обсяги закладання площ плодоносних насаджень;

– висока самозабезпеченість населення плодовою продукцією;

– підвищені вимоги до якості плодової продукції та відповідність міжнародним стандартам;

– можливість підтримувати розвиток ринку плодів лише відповідно вимогам СОТ за напрямками трьох кошиків.

Модель ефективного вітчизняного ринку плодів має подібну будову до сучасного і повинен характеризуватися наступними положеннями:

– рівномірні можливості розвитку всіх категорій господарств з єдиною ціллю повноцінного забезпечення населення плодами;

– створення кооперативів господарствами населення та селянсько-фермерськими господарствами;

– формування кластерних садівницьких підприємств з оптимальними площами плодоносних насаджень, які б охоплювали весь виробничий ланцюг, що вирішить проблему формування якісних масштабних партій плодів для супермаркетів та експортних поставок;

– функціонування та розвиток ринку плодів за змішаною моделлю економіки – американська у поєднанні з державним регулюванням (перерозподіл доходів, ресурсів, контроль за рівнем інфляції та безробіття, фінансування виробництва тощо);

– координований розвиток галузі садівництва у формі контролюючого органу «Укрсадвинпрому», за прикладом колишнього Головлплодвинпрому;

– розвинена зовнішня торгівля, розширення експортних поставок плодів;

– достатнє забезпечення садивним матеріалом та збільшення площ закладання плодкових насаджень;

– максимальна підтримка за напрямками трьох кошиків (угода СОТ);

– захист вітчизняних товаровиробників – підвищення митних тарифів на плоди, які достатньо широко вирощуються в Україні, зокрема, яблука;

– ефективна інфраструктура ринку плодів (маркетингової, комунікаційно-інформаційної);

– досконала цінова політика, у т.ч. розвиток ф'ючерсних та форвардних операцій для ефективного збуту плодів;

– розширення мережі оптових плодоовочевих ринків;

– пільгове кредитування підприємств за прикладом розвинених країн світу, наприклад, Франції, де державою компенсується різниця між довірною відсотковою ставкою та ставкою пільгового кредиту, яка є фіксованою, зокрема, на виробництво окремих продуктів рослинництва – 6-10% [2];

– страхування врожаю багаторічних насаджень за страховими тарифами не вищими, ніж для інших сільськогосподарських культур – до 15%;

– уникнення протиріч на ринку, що виникли між реформованими відносинами власності та стихійними, без будь-яких правил, що в результаті блокує мотиваційний механізм ринкової економіки – формування прозорих каналів руху плодової продукції від виробника до кінцевого споживача, регулювання посередницької діяльності.

**Висновки з проведеного дослідження.** Узагальнюючи історико-економічні етапи розвитку ринку плодів в Україні слід відзначити, що упродовж його еволюції спостерігається прагнення населення працювати на родючій землі. З цього приводу добре висловився вчений Юрчишин В.В., що не можна недооцінювати естетичний бік розвитку садівництва, адже «плодові дерева створюють затишок, красу, викликають у людини бажання розвивати свої кращі духовні якості» [3, с. 3]. Сучасний вітчизняний ринок плодів агрегативний, вільний за кількісним критерієм, біполяризований за якісним та належить до ринку покупця за маркетинговою класифікацією. Розроблено модель ефективного функціонування ринку, спрямовану на досягнення в перспективі не лише економічного ефекту, а перш за все соціального – це повноцінне забезпечення населення якісною плодовою продукцією.

### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сало І.А. Розвиток ринку плодів в Україні : [монографія] / І.А. Сало. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 394 с.
2. Гевко Р.М. Проблеми і реалії розвитку колективного садівництва та городництва [Електронний ресурс] / Р.М. Гевко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна економіка. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
3. Юрчишин В.В. Економічна ефективність порід і сортів плодкових культур / В.В. Юрчишин. – К.: Урожай, 1968. – 195 с.